

Informace, recenze

Katalogizační politika

Aplikace Library of Congress Subject Headings System v Národní knihovně ČR

V polovině 90. let publikovala Národní knihovna ČR (dále „NK“) zásady koncepce věcného zpracování. Cílem této koncepce bylo vytvořit účinný nástroj věcného pořádkání informací odpovídající procesu zpracování dat a jejich vyhledávání v informačním prostředí online katalogů a v prostředí internetu, který by zajistil efektivní vyhledávání i v objemných bázích dat a směnitelnost záznamů i v oblasti věcného zpracování na úrovni institucionální, národní i mezinárodní.

Tato koncepce se opírala o mezinárodní standardy a doporučení. Jedním z těchto standardů byl i systém Library of Congress Subject Headings = Předmětová hesla Kongresové knihovny (dále „LCSH“). Bylo konstatováno, že tento systém představuje nejrozšířenější a nejpracovanější typ univerzálního předmětového selekčního jazyka používaného při indexování dokumentů. Tento pořádací nástroj se rozšířil nejenom ve všech anglicky mluvících zemích, ale postupně se začal používat i v neanglickém prostředí – Španělsku, Portugalsku, Řecku, Francii, Maďarsku, Litvě. Pod jeho vlivem se utvářejí zásady tvorby národních autoritních souborů v Rusku a v Německu. LCSH se používá jako propojovací jazyk při realizaci vícejazyčného projektu MACS (Multilingual Access to Subject).

Dále bylo konstatováno, že neexistuje jiný systém, který je do té míry propracovaný, s tak bohatou tradicí, rozšířením a podpůrným zázemím, a současně je možno jej přizpůsobit elektronickému prostředí s vynaložením menších finančních prostředků a času ve srovnání s náklady na úpravu jiných pořádacích systémů.

Bylo zdůrazněno, že volba tohoto systému logicky navazuje na rozhodnutí implementovat UNIMARC a AACR2R, které bylo přijato v rámci projektu CASLIN. NK přislíbila postupovat podle těch zásad a principů uvedených v LC Cataloguing Manual, které budou bez větších problémů aplikovatelné i v prostředí online. Převzetí LCSH neznamenal překlad veškeré nahromaděné slovní zásoby: NK z existujícího lexika převzala tu část, která odpovídala selekčnímu obrazu dokumentů v bázích NK.

V současné době vytváří NK soubor věcných autorit, tj. integrovaný pořádací a vyhledávací nástroj. Považujeme za užitečné nyní shrnout zásady aplikace LCSH v NK a naznačit nutnost změn v aplikaci tohoto systému při budování souboru věcných autorit.

Charakteristika LCSH

LCSH je řízený verbální pořádací systém prekoordinovaného typu, který bývá charakterizován

- slovní zásobou (lexikem)
- sémantikou
- specifickými pravidly pro aplikaci zvláště v oblasti syntaktické (aplikační syntax)

Lexikum

Základní lexikální jednotkou tohoto prekoordinovaného systému je předmětové heslo, které může být:

- jednoprvkové, tvořené dílčí lexikální jednotkou, která bývá vyjádřena
 - jednoslovným substantivem, např. *Teenagers // Women // Advertising*
 - spojením adjektiva se substantivem, např. *Chemical engineering // American drama // Women's rights*
 - předložkovou vazbou, např. *Figures of speech // Knowledge, Theory of // Prairies in literature*
 - frází se spojkou a, např. *Literature and society*
 - u víceslovných dílčích lexikálních jednotek – adjektivních a předložkových frází – byla zpočátku preferována substantivní inverze. V současném systému LCSH se inverzní tvary nepodporují, slouží pouze jako variantní vstup pro koncového uživatele (odkaz typu viz)
- víceprvkové – předmětové heslo (lexikální jednotka systému) se při vyjádření komplexního tématu skládá z několika prvků, tvoří tzv. řetězec předmětového hesla: informace, např. téma, jméno osoby, korporace, uvedená ve vstupní pozici je rozvíjena dalšími prvky předmětového hesla, tj. zpřesněními, v dřívější terminologii podhesly. Tato zpřesnění vyjadřují okolnosti tematické, geografické, chronologické a formální.

V odborné literatuře bývá lexiku používanému LC vytýkána malý výskyt specifických termínů. Potřebné specifčnosti ve vyjádření detailnějšího tématu bývá dosaže-

no užitím komplexní lexikální jednotky, tedy řetězce předmětového hesla, ve kterém je specifický termín vyjádřen pomocí vstupního prvku a tematického zpřesnění. Tato praxe, tj. rozklad termínu, který ve svém důsledku znamená zahrnutí termínů obecnější povahy do procesu vyhledávání, se jeví jako nevýhodná při aplikaci systému LCSH v plnotextových databázích a při mapování termínů tohoto systému s termíny z oborových tezaurů. Proto je nutné „obecnost“ slovní zásoby LCSH zmírnit, odstranit rozklad termínů a zařadit je do systému jako termíny běžně používané v odborné literatuře. LC zvolila tento postup v omezeném počtu případů, např.

Afro-Americans – Families nahrazeno *Afro-American families*

Gas – Pipe lines nahrazeno *Gas pipelines*

Heart – Infarction nahrazeno *Myocardial infarction*

V systému NK je tento postup obvyklý: respektuje se ve větší míře celistvost termínů používaných v odborné literatuře, tyto termíny se uvádějí ve vstupní pozici.

Sémantika LCSH

Mezi lexikálními jednotkami jsou definovány sémantické vztahy:

- vztah ekvivalence
 - řeší se problematika synonymie použitých termínů
 - Fuzzy logic*
 - UF *Nonlinear logic*
 - Architecture and state*
 - UF *State and architecture*
- vztah hierarchie
 - lexikální jednotky téhož sémantického okruhu jsou uváděny ve vztah nadřazenosti a podřazenosti
 - Motor vehicles*
 - NT *Automobiles*
 - Automobiles*
 - BT *Motor vehicles*
- vztah asociace
 - mezi lexikálními jednotkami, mezi nimiž nelze stanovit vztah synonymie a které nespádají do téhož sémantického okruhu, avšak z pohledu uživatele se jeví jako žádoucí upozornit na tematickou příbuznost termínů
 - Earthquakes*
 - RT *Seismology*

Odkazový a poznámkový aparát autoritních záznamů LC je kvalitní, využitelný i v jiném jazykovém prostředí. Většina národních verbálních systémů v 80. a na začátku 90. let je tvořena v přímé závislosti na lexiku a sémantických vztazích systému LCSH. V NK je tento odkazový a poznámkový aparát respektován. V případě konfliktních situací vzniklých při propojování řízeného termínu s ekvivalentním znakem MDT je však více respektována vazba na hierarchické struktury MDT.

Aplikační syntax

Bohatá struktura prekoordinovaného řetězce předmětového hesla (PH), složitá pravidla v používání zpřesnění v systému LCSH (aplikační syntax) a nekonzistentnost bibliografického rejstříku LC se staly předmětem kritiky.

Bylo zjevné, že řetězce předmětových hesel např. *Tractors – Motors – Maintenance and repair – Study and teaching – Illinois – Champaign* jsou nevyhovující: mnohdy se ani nezobrazí, protože některé systémy nezobrazují informace, které přesáhnou jednu řádku (informace „mizí za obrazovkou“). Jiné je sice zobrazí na další řádce, ale výsledný efekt je tentýž: uživatel vnímá informace uvedené pouze v prvních pozicích, ostatní jsou pro něho redundantní. Prokázalo se tak, že sestava krátkých, přiměřených předmětových hesel vytvoří pro koncového uživatele mnohem efektivnější věcný přístup. Předmět dokumentu bývá tedy vyjádřen sestavou (v průměru) 5 předmětových hesel.

Z jednání konference o používání zpřesnění v LCSH, která se konala v Airlie, Virginia, v roce 1991, vyplynulo několik doporučení týkajících se aplikační syntaxe:

1. Fixní pořadí jednotlivých zpřesnění

Tematický vstupní prvek může být rozvíjen zpřesněními podle potřeby, záleží na úsudku katalogizátora. Rozhodne-li se katalogizátor použít zpřesnění, musí být uvedena v následujícím pořadí:

- téma – místo – čas – forma
 - American fiction – Kentucky – 20th century – Bibliography*
- Vyjádření netematické informace vstupním prvkem má přednost před vyjádřením pomocí zpřesnění
 - Philosophy, Medieval (ne Philosophy – 500-1500)*
 - France – Economic policy (ne Economic policy – France)*

2. Do národního souboru věcných autorit by měly být zařazeny i záznamy obsahující vedle tematického vstupního prvku i kombinaci tematického vstupního prvku s jeho tematickým zpřesněním, tedy byl vznesen požadavek na autorizaci záznamů

- téma – tematické zpřesnění, např.
 - Aged*
 - Aged – Abuse of*
 - Aged – Alcohol use*
 - Aged – Anthropometry* atd.

Takto koncipovaný soubor by ovšem vzrostl o 1 000 000 záznamů.

3. Zápis chronologického zpřesnění

Časový údaj uvedený v chronologickém zpřesnění má vyjadřovat pouze časové okolnosti obsahu dokumentu, nemá se týkat data vydání. Byla patrná snaha odstranit i alfanumerické vyjádření chronologických údajů, v jehož důsledku dochází k nekonzistentnosti chronologických

údajů v bibliografických rejstřících. Navržená úprava preferuje numerické vyjádření chronologických údajů, např.

United States – History – Civil War, 1861-1865

má být nahrazeno

United States – History – 1861-1865 (Civil War)

4. Specifický kód pro zápis formálního zpřesnění \$v
Formální zpřesnění má být odděleno od tematické informace ukládané v podpoli \$x, poté má být přednostně zapísáno v poli 655 jako samostatný výskyt. Jednotlivá zpřesnění téhož sémantického okruhu mají být při zobrazení v autoritním souboru zastoupena „kódem“, v tomto případě shrnujícím slovním vyjádřením, např. tematické zpřesnění vyjadřující „ekonomické aspekty“ jako je – *Accounting*, – *Costs*, – *Customs rates* apod., mají být v autoritním souboru zastoupena termínem *ekonomické aspekty* a teprve po prokliknutí tohoto termínu se mají jednotlivá zpřesnění vázít se k danému vstupnímu prvku rozvinout, např.

Agriculture – [economic aspects]

Agriculture – [technical aspects]

Agriculture – [place]

5. Nepřímá forma geografického zpřesnění, např.
Public Transportation – Czech Republic – Prague ne
Prague (Czech Republic)

6. Zjednodušení pravidel o používání zpřesnění
- v případě existence několika termínů podobného významu preferovat termín jeden, nezohledňovat jemné významové nuance, např. místo zpřesnění
Amateurs manuals a *Handbooks, manuals, etc.* používat pouze zpřesnění – *Handbooks, manuals, etc.*
 - zjednodušit syntaktická pravidla při tvorbě jednotlivých zpřesnění, např. sjednotit různorodé zápisy
Hospitals – Finance; Library finance
 - odstranit rozdíly v používání formalizovaných zpřesnění používaných za jednotlivými skupinami osob, apod.

Tato doporučení byla postupně uváděna do praxe, od některých bylo LC upuštěno (např. od doporučení vyjádřit tematická zpřesnění téhož sémantického okruhu shrnujícím termínem).

Pravidla přijatá NK při přidělování věcných údajů

Uplatňuje se princip prekoordinace a postkoordinace

- v oblasti terminologické převažuje princip prekoordinace
- do lexikálního systému jsou vřazovány termíny podle potřeby, je respektována celistvost, konceptuálnost termínu, termíny se nerozkládají
- v oblasti aplikační syntaxe se princip prekoordinace a postkoordinace kříží. Vzhledem k rozsáhlosti

fondů a univerzálnosti zpracovávané problematiky není možné zvolit a důsledně aplikovat princip postkoordinace. Je definována minimální struktura a fixní pořadí řetězce předmětového hesla. Tematické informace relevantní z hlediska obsahu dokumentu se ukládají ve vstupní pozici. Tematické informace uváděné jako tematické zpřesnění budou přesně vymezeny a stanoveny výčtem. Stanou se součástí autoritního souboru tematických prvků, informace o jejich použití bude uvedena v poznámce. Pravidla pro zápis geografických a chronologických údajů se nemění. Počet tematických zpřesnění uváděných u geografického záhlaví se radikálně zmenší: i tyto tematické informace se ve většině případů ukládají do vstupních pozic. Informace o formě a žánru se ukládají ve zvláštním poli 608 určeném pro zápis tohoto druhu informací.

Závěr

V oblasti aplikační syntaxe se praxe NK výrazně liší od současné praxe LC. Pravidla aplikační syntaxe NK vycházejí z doporučení přijatých konferencí o zpřesněních LCSH, zvláště doporučení týkajících se zjednodušení aplikační syntaxe. Opírají se také o současné rešeršní průzkumy a o poznatky získané při aplikaci různých projektů, jejichž cílem je zpřístupnění informací pomocí věcných údajů v online prostředí, např. projekt FAST (Faceted Approach to Subject Data).

Literatura:

Subject cataloging manual : subject headings / Library of Congress. 4th ed. Washington, D.C. : Library of Congress, 1991.

CHAN, Lois Mai. *Library of Congress subject headings : principles and application.* Englewood : Libraries Unlimited, 1995.

DRABENSTOTT, Karen Markey, VIZINE-GOETZ, Diane. *Using subject headings for online retrieval : theory, practice, and potential.* San Diego : Academic Press, 1994. 365 s.

CHAN, Lois Mai. Alternatives to subject strings in the Library of Congress subject headings systems : with discussion. In *Subject subdivision conference (1991: Airlie, Va.) : the future of subdivisions in the Library of Congress subject headings system*, s. 46–56.

EL-HOSHY, Lynn M. Introduction to subdivision practice in the Library of Congress subject headings system. In *Subject subdivision conference (1991: Airlie, Va.) : the future of subdivisions in the Library of Congress subject headings system*, s. 117–129.

Marie Balíková
Národní knihovna ČR